

TÖRTÉNETI LAPOK.

FELKÉPŐ SZERKESZTŐ
K. PAPP MIKLÓS.

Megjelenik minden vasárnap. — Előfizetési ár: Félévre 6 f. Egész évre 12. f. — Szerkesztőségi iroda: Lyceumi nyomda. — Kiadó hivatal: Gr. Teleki Domokos ház nagypiacz.

Tartalom: Egy felségsértési pör történetéhez. (V. közlemény.) Közli K. Papp Miklós. — Maximilián rendelete Hagymási Kristófhoz. Közli Szilágyi Sándor. — A bécsi titkos levéltár okleveleiből. (XVII. s befejező közlemény.) — Kazinczy Ferencz eredeti leveleiből. (III. közlemény.) Közli K. Papp Miklós. — Levéltári apróságok. Közli Doby Antal. — Tárca: Egy uti napló. (IV. közlemény.) Közli K. Papp Miklós. — A magyar színészet történetéhez. (II. közlemény.) Közli K. Papp Miklós.

EGY FELSÉGSÉRTÉSI PÖR TÖRTÉNETÉHEZ.

Közli: K. Papp Miklós.

(Folytatás.)

Generalia Statuum et Ordinum Reformatorum Transylvaniae Gravamina, 10-ma Julij a. c. cum Supplici Libello in Personali Audientia Sacratissimi per Deputatum, nunc quidem Succinctissime apposita, quod si tamen necessum fuerit, uberius deducenda.

Status et Ordines Transylvaniae Reformati ex non observato Divi Leopoldi Diplomate maxime se gravatos sentiunt, in quibus ut ad mentem ejusdem Diplomatis congrua adhibeatur medela, humillime supplicant, et quidem

Primo. Vi Primi Articuli mentionati Diplomatis, cum omnes aequae quatuor re-

ceptae Religiones condendarum Ecclesiarum jure gaudeant, tantum tamen abest, hoc Reformatos jure frui posse, quin vel in ipsis locis, ubi ob aetatem contractis ad ruinam vitis templa et oratoria stragem minantur, ab ipsa etiam renovatione prohibentur prout in Comitatu Interiori Szolnok, in Possessionibus Deés, Deés-Akna. etc.

*

Diplomatis Leopoldi Articulus 1-mus. In casu ibidem receptorum Religionum, templorum, scholarum, parochiarum, aut introductionis cujuscunque alterius Cleri, et personarum Ecclesiasticarum, quam ibi nunc exstant, nihil alterabitur, contradictionibus quibuscunque sive sacri sive profani ordinis nihil unquam in contrarium valentibus; ita tamen, ut catholici propriis suis sumptibus adeoque citra omne aliarum Religionum gravamen Claudiopoli in praesenti devotionis suae loco sibi Ecclesiam, nec non Albae Juliae Templum minus olim a Christophoro Bathoreo erectum, nunc desolatum reaedificent; idem Catholici, si peregrini et pauci sint, ubique locorum privatim, si vero eorum multi, tunc publici Religionis suae exercitii et condendarum Ecclesiarum jure gaudeant, aequae ac aliae in Transylvania receptae Religionis, tali casu, ubi nimirum in aliquo loco numero praevalerent, gaudere cosveverunt.

*

Secundo. Pluribus jam in locis, praesertim in iis, quae Jurisdictioni Fiscali subsunt, beneficia, utpote: Quartae, Decimae Principum Donationibus parochiis loci collata, aut penitus ab iis sunt subtracta, aut ubi aliquid

adhuc administratur, non nisi multis eum injuriis obtineri possunt, subtracta vero penitus sunt in Oppidis Kolos, Hátszeg, Vajda-Hunyad, Küküllővár, in possessione Tür, Balásfalva, Gálfalva, Radnoth, Mező-Bodon, Ebesfalva, Fogaras. Prout haec publicis edocta sunt inquisitionibus.

Diplomatis Leopold. Art. 2. Confirmamus fidelibus Statibus et Ordinibus omnes Hungariae Regum similiter omnium a tempore separatae ab Hungaria Transylvaniae ejusdemque Principum Donationes, Collationes, Privilegia, Armales, Titulos, Officia, Dignitates, Decimas et denique quaevis Beneficia ac Bona, sive privatis, sive civitatibus, sive cujuscunque ex receptis Religionibus addictae Ecclesiae, parochiae vel scholae, tam in Transylvania, quam in partibus Hungariae, in Siculia et Debreczino praedictis factas et datas, etiamsi aliquando ad aliquam Ecclesiam, Conventum vel Capitulum pertinuerit.

Tertio. Licet expressivis patriae legibus cautum habeatur, ne scilicet plebs rustica ad amplectendam quocunque sub praetextu aliam Religionem adigatur, cum dolore nihilominus Status et Ordines Reformati Pajanensium factam hoc fine incarcerationem contemplari debuerunt.

Apr. Const. P. I. Tit. 1. Art. 8. Determinatum est, quod nemo plebem sibi subjectam, subditos, domesticos, vel cujuscunque conditionis homines, vi aut poenarum comminatione ad suam amplectendam Religionem cogat.

Quarto. Non sine maximo animorum dolore Status et Ordines Reformati praeclosos esse ad Sacratissimum et Benignissimum Principem gravaminum suorum Religiosorum aditus experiri coguntur, pro cujus apertura, tam per literas, quam per Deputatum Joannem L. B. de Lázár humillime institerunt, nunc iterum supplicant, ut toties quoties necessitas postulaverit, Deputatum cum precibus de occasione in occasionem incidentibus ad Augustam Aulam expedire liberum sit,

nec ullo sub praetextu ab Augustissima Principis Haereditarii praesentia arceantur; magna enim consolatio est, in tempore Principem accedere, et de Statu subditorum suorum identidem informare posse.

Quinto. Cum aliquot abhinc annis occasione cessionis templi Cathedralis Carolinensis ac Gymnasii celebris, ut et beneficiorum ex Reformatorum foundationibus ad ea spectantibus, per ejus temporis Generalem armorum Praefectum Comitem a Steinville, in Publicis Principatus Comitibus de bonificatione eorundem fide optima Status et Ordines Reformatorum assecurarentur, cum tamen saepius ab illo tempore praemissae ejusdem fidei observantiam sollicitarent, nihil prorsus obtinere potuerunt, ut igitur haec quoque Reformati in aequivalenti restituantur humillime supplicant.

Sexto. In officiorum distributionibus cum paritas inter Catholicos et Reformatos juxta Resolutionis Leop. 14-a Maji 1693 emanatae Art. 6. observanda esset, nulla tamen harum duarum Religionum aequalitas et ratio habetur, nam in utroque Consilio Reformati superantur, in Intimo quidem Catholici sunt septem, Reformati tres, in Tabula Regia Judicaria Catholici novem, cum ipsis simul Prothonotariis, Reformati vero quinque.

Resolutionis Leop. 14. Maji 1693 emanatae Art. 6-tus. Inhoeret porro Caesareo-Regia Majestas Diplomati suo Regio, ut officia Transylvaniae indigenis conferantur, et modum hac de re 8-vo et 9-no ejusdem Articulis expressum rite observari faciet, eorumque virtute, ad duodecimvirale Consilium Intimum, uti et Tabulam Regiam pariter duodecimviralem ex singulis quatuor receptarum Religionum tria subjecta apta, si tot pro iisdem ex qualibet Religione reperiri possunt, cooptabit, ubi vero ex Unitariis et August. Confessioni addictis tres idoneae personae reperiri nequirentur, defectum hinc ex Catholicis et Reformatis, ad Consilium Intimum, aequae ac Tabulam Regiam, percepto Gubernii sensu, ita supplebit Sua Majestas, ut aequalis harum duarum Religionum ratio et numerus in utroque Consilio habeatur.

Septimo. Domini Catholici Reformatos ab omnibus officiis Cardinalibus exclusos volunt, et quidem praetendunt nullam in Diplomate Leopoldino in eorum favorem hac in parte mentionem injectam esse, imo ipsam quoque officiorum paritatem, non nisi in Gubernio et Tabula Regia praetendi posse, consequenter hoc in passu legalem quaerulandi ansam non habere. Ex hoc igitur male fundato Reformatisque injurioso principio Gubernatoris, Statuum Praesidis, Cancellarii, Supremi Commissarii, Tabulae Regiae Praesidis Officiis Reformatos privarunt, imo ipso etiam Exactoratus Praesidio privare satagunt.

Quod vero contra mentem haec ac intentionem fiant Diplomatis Leopoldini Art. 7. et 8. manifeste docent, quos in Resolutione Sua 14. Maji 1693. Art. 6. latius divisus Imperator explicat. Vide supra numero 4-to, in particularibus vero suis Cardinalia officia, ut et Cancellariatum spectantibus rescriptis, quomodo ista paritas intelligenda sit, et an ad Cardinalia officia applicari possit, uberius interpretatur.

Denique cum tempore transactionis Transylvanicae Reformatorum Religio primas teneret ipsosque Reformatos excusso Ottomanicae tyrannidis jugo, Transylvaniam ad avitam devotionem redire Augustissimaeque Aulae protectioni sese subjicere auctores fuisse, nemo inficias iverit, hinc vel ex hoc Principio legalis ipsis exurgit injuria, quod dum transactionis tempore in possessione suorum officiorum essent, et satis superque de eorum securitate in Diplomate Regio cavissent, nihilominus tamen per Dominos Catholicos nunc in quaestionem sumi, imo licentiose affirmari, quod Cardinalia officia ad paritatis sensum accomodari non possint, cum tamen 9-nus citati Diplomatis Articulus non obscure innuat, quid juris Domini Catholici supra Reformatos habuerint et de facto habere possint et debeant.

*

Diplomatis Leop. Art. 7. Supremum Status Directorem Nostrum pristinis temporibus Vajvodam dictum, vel ejus vices gerentem ex Indigenarum Transylvaniae Nobilium ac Procerum Nostrorum numero sive Catholicae, sive alterius ibidem receptae Religionis

fuerit, si fidelitate et meritis praepollent, sumemus. Idem quoque de munere Generalis Militiae Transylvanicae, Cancellarii Supremi, Consiliariorum Intimorum, Comitum Supremorum et Capitaneorum inter Siculos, Magistrorum Prothonotariorum, aliisque Dignitatibus antea solitis observabimus.

Et haec

Ibidem Art. 8-vo.

Cum tali modificatione clementissime largimur, ut Gubernatoris, Summi militiae Transylvanicae Generalis, Cancellarii, Intimi Consiliarius et Prothonotarius candidatos, si quando munia resarcienda venerint, nobis ad confirmandum praesentent, ut tanto tranquillior diversarum nationum status persistat.

Rescripti Leop. 1693. 29. Apr. expediti. Art. 10-mus.

Quemadmodum vero nullo ambitu vel factionibus officiorum nostrorum collationem, sive in Aula Nostra, sive in ipsa Transylvania interveniente a nobis exprimi patiemur. etc.

Sed solam personarum qualitatem sine Religionis discrimine in suis officiis conferendis, et collatis conservandis, secundum Clementissimam Resolutionem Nostram A. 1693. spectari et considerari volumus.

Rescriptum Leop. intuitu Cancellariatus officii.

Leopoldus etc. Non ingrata nobis est persona Petri Alvinczi a Vobis pro Vestro Cancellario in Aula Nostra svasi... quem ad officium praedictum admoveere non dubitarem, nisi paritatem Catholicorum inter et Reformatos juxta Resolutiones Nostras in ejusmodi promotionibus observare studeremus. Cum igitur Cancellarius ex hac ultima Religione assumptus sit, ordo ipsaque sponsio nostra postulat, ut subjectum Catholicum, qualitatibus et fide praestans in Vestrum Cancellarium Aulae Nostrae assumatur.

*

Octavo. Eo res Statuum et Ordinum Reformatorum jam devenit, ut non saltim ex Cardinalibus officiis exclusos se videant, sed in subalternis etiam periclitari, licet de eorum vice agatur sentiant. Non possunt enim hanc moram, qua Inclytae Cancellariae Referendariatus officium in suspensio haeret, aliter interpretari, in quo si frustari illos contingat,

*

summo affici dolore dubium erit nullum, praesertim cum in ejus possessione fuerint, nam Baro Szentkereszti primum, mox Samuel Alvinczi ambo Reformati eodem functi sunt officio. Nec quod D. Baro Pongrácz Catholicam amplexus sit Religionem, juribus Reformatorum praesudicare potuit, cum istud a libera ejus voluntate pependit, hoc vero non nisi summa Leopoldinum in Diploma injuria foret.

Nono. Inhaerent igitur Status et Ordines Reformati Diplomati Leopoldino, et ut aequalitatem officiorum cum Dominis Catholicis obtineant, humillime supplicat, cum de facto ex Dominis Catholicis in publicis officiis constituti Nro 36. id est: Triginta sex habeantur, ex Reformatis vero non nisi decem et quatuor.

Proinde ut Praesidium Exactoratus cum ejusdem Assessoratu unico, Referendariatus, Praefectura Comitatus Interioris Szolnok, Registratoratus Inclytae Provincialis Cancellariae, Requisitoratus Kolos-Monostor ac Albae-Carolinensis gratiose iisdem resolvantur, submississime instant.

Hoc fine praesentant Candidatos pro Referendariatu Inclytae Cancellariae Transylvanicae: Michaellem Comitem Teleki, Joannem Kemény, Stephanum Daniel, Joannem Cserei, Michaellem Alvinczi, omnes ejusdem officii capaces, vita, moribus, parentumque meritis conspicuos, pro Supremo Comite Comitatus Interioris Szolnok, Comitem Adamum Teleki, Baronem Ladislaum Kemény, Baronem Volphgangum Bánffi, pro Praeside Exactoratus Comitem Emericum de Bethlen, Michaellem Comitem Teleki, Stephanum Daniel, pro Registratore Inclytae Provincialis Cancellariae Samuelem Récsei, pro Requisite Kolos-Monostor Ladislaum Mósa, pro Requisite Conventus Albae-Carolinensis Franciscum Bán-Horváthi.

Ut igitur horum condigna habeatur ratio atque diplomatica, in officiorum Distributionibus paritas reducatur, humillime Status et Ordines Reformati supplicat.

(Folytatása következik.)

MAXIMILIAN RENDELETE HAGYMÁSI KRISTÓFHOZ.

Közl: Szilágyi Sándor.

Békes Gáspár II. János király követe volt Maximiliánál. Midőn János Zsigmond meghalt, Maximilian Békest visszaküldte Erdélybe. Célja volt Erdélyt magának megszerezni, s e cél elérésére Békest ügynökül kívánta felhasználni. Az e tárgyban Hagymáshoz, az akkori legkiválóbb államférfiak egyikéhez intézett rendelete így hangzik:

1571. marc. 28.

Maximilianus Secundus Djvina favente clementia Electu manorum Imperator, ac Hungariae et Bohemiae etc. Rex. etc.

Magnifice, fidelis, nobis dilecte. Qualis Superiori aestate facta fuerit inter nos, ac Serenissimum quondam Principem Transylvanicae etc. affinem et consanguineum nostrum dilectum transactio, atque concordia, scimus tibi abunde satis constare, eo, quod Princeps ipse defunctus totum hoc negotium inter alios, quibus maxime fidebat, tecum quoque, sicuti certo quidem edocti sumus communicarit, ac insuper ad servanda ea quae ipsum pacta et conventa, atque solennibus superinde literis uti ratificata et confirmata sunt, firmo etiam fidei Juramento nob rit. Sublato itaque nuper e vivis, quod sane dolenter nobis accidit, . . . Principe tuo, cum universae illius Provinciae, ejusdemque salutis et ulterioris permansionis curas, vigore etiam illius transactionis jam nobis incumbat fidelem nobis dilectum, Magnificum Gasparem Bekes de Kornyth, qui hactenus Oratoris munere hic apud nos functus est, diutius hic remorari minime volumus, quin potius ad te et reliquos omnes fideles nostros Transylvanos cum celeritate remittere. Qui quidem cum a nobis abunde satis coram intellexerit, que nostra sit sententia de conservando post istam mutationem etiam in posterum quieto et tranquillo istius Provinciae statu et latam satis de pluribus rebus acceperit a nobis instructionem, injunximus illi, ut inter reliquos isthic praecipuos nostros fideles tecum

quoque nonnulla agere et nostro nomine tibi referre debeat. Quare fidelitatem tuam clementer requirimus et hortamur ut iis, quae nostro nomine tibi retulerit, fidem indubiam praestare, iisdemque ita te accommodare velis, sicuti de te plane confidimus et datae nobis fidei quoque tuae vinculum tibi haud dubie suadebit et cum ad status et Ordines trium nationum partium Regni nostri Hungariae Transylvanarum speciales nostras dederimus literas, quibus eos commonefecimus et hortati sumus de iis, quae ad retinendum etiam deinceps istius Provinciae pacatum et tranquillum statum pertinent, sicuti a dicto Gaspare Bekes fusius cognosces, te clementer hortamur, ut in iis omnibus Regnicolas bono et optato fine perficiendis, opera, consilio et promotione tua ipsi Gaspari Bekes et caeteris, quibus hoc idem negotium commendavimus, ita assistere velis, ut singulare tuum erga nos studium et sinceram fidem vel hac potissimum vice demonstres. Pro quo quidem tuo fideli erga nos obsequio promptaque diligentia nostram tibi vicissim gratiam et clementiam pollicemur, quocumque tempore et occasione admodum propensam atque etiam si constantem erga nos fidem tuam detrimentum aliquod tibi accederet, nostra id gratia et munificentia tibi rependere curabimus. Neque omitteremus quin sicuti in defuncti Serenissimi Principis tui haud vulgari extitisti gratia, ita nos quoque non minus experiaris clementissimum tibi Regem atque Dominum. Qui sicuti publicas omnium, ita tuas quoque tibi cum illis communes libertates, privatasque defuncti Domini tui gratias et donationes tibi miter sit observaturus. Datae in Arce nostra Regia Pragensi die vigesima octava Mensis Martii Anno etc. septuagesimo primo. Regnorum nostrorum Romani nono, Hungari octavo, Bohemici vero Vigesimo tertio.

MAXIMILIANUS mp.

JOANNES LISTHIUS Episcopus
Vesprimiensis mp.

Magnifico Christophoro Hagmas de Beregzo fideli nobis dilecto.

(A m. k. kamarai levéltárban levő másolatról. Acta Publ. 7. 27. no. 6.)

A BÉCSI TITKOS LEVÉLTÁR OKLEVELEIBŐL.

XXXI.

Szénási István tudósítása a Békési Gáspárral lakodalma alkalmával folytatott értekezédsről, melyben elő vannak adva Békési nézetei az iránt, mily feltételek mellett óhajtja ura János Zsigmond az egyességet a császárral a török ellen. Kelt 1567-ben.

Ista sequentia declarata sunt ordine et articulatim a Bekes ex scitu Transiluanj et a Senaschj etiam scriptis annotata.

Relata Stephanj Senaschi ex colloquio et conversatione cum Bekes in suis nuptijs.

Quod Suendio sua seruitia commendarit.

Quod tractacio inter illos clam habeatur, ne vt antea nunciata illorum ad portam detegantur.

Propterea dictum Senaschi oportuisse se illo juramento astringere, quod de infrascriptis nemini quicquam detegere vellet nisi Domino Forgach et Suendio.

Quod cognoscant Suendum pro principalj viro et studioso christianitatis, et quod illum rogent per deum et obtestentur, ne velit paci esse contrarius, sed in ea perficienda considerata presentj necessitate et periculo eam gratiam ac fidem prestare, vt tota christianitas de hoc testarij possit.

Hanc tractationem neminem ex consiliarijs preter ipsum Bekes intelligere et principem.

Primum se hoc petere vt Suendus intelligat, que sit voluntas caesareae maiestatis de pacis conditionibus, que velit pro se habere, que principi suo relinquere ex bonis, de quibus iam est controuersia.

Quare sua caesarea maiestas non deberet principi suo assignare in suis regnis et ditionibus aliquem locum, ad quem in necessitate et si propter sinceram cum illa amicitiam aliquid durius illj contingeret, recurrere et refugere posset, ne illj plenum exilium patiendum esset, sicutj olim principj

alicuj Ciprio et aliquibus principibus Italie; vellet etiã eo res suas preciosas reponere, quae post mortem illius ad caesareae maiestatis manus essent deventurae et ad neminem alium. Nuncius affirmat, quod Bekes illj iuravit, eum pro millione aurj adhuc habere in gemmis et rebus preciosis.

Quales sint consiliarij caesaris, quod propter bona Dragffij tales motus fiant, cum de conservatione christianitatis agatur, et ita merito vnus rej contra aliam respectus et ponderatio haberi deberet; et quanquam res suj principis iam in talem statum deuenissent, sicutj palam esset, tamen etiamnum vellet et cuperet et mallet sub alis suae maiestatis viuere, modo illj hoc posset contingere et quod non prorsus abijceretur.

Quod Bekes Senaschj ista referret ex solitis principis sui ore et pectore, et quod credere deberet sincere id fierj, et quod princeps suus se cuperet auellere a Turcis.

Habere caesaream maiestatem in Bohemia et Slesia multa bona, et non deesse locum, vbi principem suum prouidere posset, si non esset locus commodior, daretur illj Bardouicz, eo suum principem fore contentum.

Addidisse Bekes ex se ista proponere, sed iam esse tempus et occasionem huiusmodj tractandj.

Quod si maiestas caesarea nollet principem suum recipere, et huiusmodj sua sincera oblatione esse contenta, sed omnino illum oppressum cuperet, quod haud dubie ille omnem reliquum thesaurum et vitam esset econtra profusus et extrema queque tentaturus.

Dicere enim illum, quanquam non sum equalis potentia et dignitate caesareae maiestati, tamen sum princeps quoque, et legitime rex natus, et ex parte etiam electus.

Quod si caesarea maiestas ex sincero corde et amicitia cum illo tractauerit et egerit, illud haud dubie omnia etiam ex sua parte pro bono publico facturum, et quicquid vsque salua sua dignitate facere poterit.

Si caesarea maiestas vere agit christianum principem et imperatorem, quod haud dubie res istas bene ponderabit, neque

suum principem volet conculcare pedibus, postquam se vult suae maiestati subdere et submittere.

Quod si Germanj vel suae maiestatis consiliarij nolint ista bono animo accipere, tum satis apparere, illos non bonum publicum christianitatis sed tantum interneconem gentis Vngarice expetere.

Quod optaret se posse semel cum Suedio constituj in colloquium et fusius ista omnia coram explicare.

Addidisse aliquando in alijs cum ipso Senaschj colloquijs Bekes, si caesarea maiestas noluerit cum principi suo justis conditionibus transigere, principem suum protestarj coram deo, et super hoc sacrum sacramentum sumpturum, quod non sit causa futurorum malorum et calamitatum, sed maiestas caesarea, que illum non velit acceptare, sed omnino perdere.

Se nescire, quo consilio, qua consultatione [et conscientia id factum sit, quod hactenus quoties de concordia tractatum sit, semper ad portam fuerint nunciata singula, cum magno suj principis periculo, vnde necesse illj postea fuerit magnis muneribus et corruptionibus se eliberare.

Que antea per Stephanum Batorj tractata fuerint et a caesarea maiestate petita, quod videlicet prouinciales ciuitates et prefectj castrorum deberent caesareae maiestati iuramento astringi, hoc nullo modo propter Turcas fieri posse, cum haud dubie certum illis periculum et pernicietas inde esset expectandum.

Sed si tale quid deberet fieri oportere quod tractarentur, et fieret valde secreto, et quod primo de pace totaliter concordaretur, postea principem suum laboraturum, vt Turcum detineret muneribus.

Quod si vero omnino bellum et aperta hostilitas a Turca impenderet, et nullae aliae rationes et corruptiones proficerent, tum principem suum se etiam manifesto Turcis oppositurum, et modo miterentur illj a sacratissima maiestate tria vel quatuor millia pixedariorum in auxilium, ipsum postea curam suscepturum huius prouintiae defendendae et in eum finem correspondentiam etiam habiturum cum vicinis Moldauis et Walachis.

Quod si caesarea maiestas animum vellet adijcere ad hanc pacem, non esse quod postea vehementer esset sollicita de prouisione huius prouinciae et arcium. Item principem suum tantum collegisse armorum, tormentorum, pulveris et globorum, quod et Transilvanie et ipsis locis prouidere posset.

Hac ratione caesaream maiestatem etiam facilius in superioribus partibus acturum cum Turca, si hic non impediretur et distraheretur.

Debere autem maiestatem caesaream bene considerare, quod non interveniente ista concordia et correspondentia, si semel Transilvania in potestatem Turcarum redigeretur, quod in posterum est irrecuperabiliter apud illos permansura.

Esse etiam in Turcarum ditione et inter Turcas ipsos plures precipuos adhuc viros, christianae et d. Pauli religionis, cum illis habere suum principem aliquam intelligentiam, et illos promittere, si christianj bono modo insurgerent, quod et ipsi contra istos canes essent insurrecturj et omnes suas vires in hunc finem cum principi suo conjuncturos.

De pace nihil adhuc certj sperarj posse, verum quidem esse, et hoc etiam a Mechet Bassa ad principem suum esse scriptum, quod isto anno Turcarum jmperator personaliter egredj non posset, sed in casu quod pax non concluderetur, quod begum Bosniensem et bassam Budensem cum auxilio centum milium Tartarorum versus Austriam missurj et ibj omnia deuastaturj essent, Beglerbegus autem Graeciae cum Patau Bassa et Temesiensj ad obsidionem Agrie et Tokajj essent exiturj, postea facile illis futurum expugnatis ipsis locis liberarum ciuitates et montanas etiam in potestatem redigere vel tributarias facere, pacem vero non concludendam fore, nisi Vesprimium et Tatta destruantur, et tributum trium annorum exoluatur.

Illius etiam animj et consilij esse Turcas, quod pace non succedente omnino ad annum 69 velint jmperatorem suum ad istas partes educere, et Jaurinum et Comorronium expugnare, vt postea libere per Danubium tormenta et commeatum ad oppugnationem Viennae ducere possint.

Bekes diligenter nos admonuisse, quod arj Agriensj bene prouideretur, quia haud dubie primo obsidenda foret, et quod Turcae scirent illam male instructam esse et prouisam.

Bassam Temesiensem nunciasse ad portam, quod adiungant illj decem millia frumentorum et quod ibit Viennam vsque et omnia deuastabit.

Item si in postrema expeditione habuisset adhuc octo tormenta et 1000 Janisberos, quod Agriam obsedisset et expugnasset imo quod illum vix ibj expectassent, adeo illic omnia fuisse male prouisa. Quod jmperator Turcarum iam faceret inquirere in omnes Spahias per vniuersas suas prouincias, vt illis, qui nimis ampla possiderent bona, pars adimeretur, nouis Spahijs consignaretur; et ita numerum Spahiarum mirabiliter auctum irj. Item quod ordinasset, quod in posterum quilibet Spahia vnum ducatum pro tributo jmperatorj solueret, et quod isto et alijs modis plurimas pecunias pro futuro bello colligeret, et vellet etiam adhuc octo millia Janischerorum instituere et ordinarie intertenere.

Quod Venetj ad centum et vnum annos de nouo fecissent iudicias cum Turca.

Quod res Persarum cum Turcis essent in hoc statu, quod Persa misisset legatum et expostulasset cum moderno jmperatore de promissis paternis et suis, nempe quod interfecto fratre illius vellent restituere sibi Babiloniam, Naxianum, Van et Tebris, fratrem fuisse interfectum, patrem quoque iam esse mortuum, literas et promissa sua apud se esse, restitueret ergo que promisisset et ex fide teneretur.

Turcam respondisse, nisi restitueret Persa tesauros fratris suj cum omnibus alijs rebus ibi relictis, non tamen nihil se illj restitutum sed etiam reliqua adepturum.

Adiecisse tandem Bekes, quod si pax non sequetur, vererj se, quod iterum cogentur exire cum Turcis contra Germanos et christianos, quod tamen nollent, jam esse tempus vt concordia fieret.

Quod Suendium, antequam exiret ex ista prouincia, laborare in hoc debere, nam multos esse qui dicant illum solum hactenus

obstitisse, quo minus pax locum habuisset, se bene scire, quod prestare multum possit apud caesaream maiestatem, si velit.

Quod denuo rogaret Suendum, quod vellet credere, ista omnia sincero animo, non ficto, et non in usum malum et propter aliquam vindicationem sed propter communem conservationem proponj.

Ad supradicta omnia addidit nuncius supradictus Senaschj ex se, quod illj omnino videretur esse iam Bekes et alios rectoris animj et consilij, mouerj illos morbo principis et morte jmperatoris Turcarum prioris, in quem tantopere confidissent, deinde sentire forsan etiam morsus propriae conscientiae, et dolere quod in preterito tam male egissent, preuidere etiam imminetia pericula. Super matrimonio Senaschj habuit etiam verba cum Bekes, et refert Bekes id inter caetera valde cupere visum esse; credere etiam se, Transiluanum in posterum meliorem futurum, maxime si matrimonio aliquo obligaretur, quod etiam in prioribus tractationibus semper maxime respexisset, quod si non alia saltem filia ducis Bauariae illj iungeretur, vt ex sanguine jmperatoris coniugem haberet, et ita magis illj obligaretur.

Bekes etiam illj inter caetera dixisse, si princeps suus habuisset certam spem de sorore caesariae maiestatis, nunquam rem in talem statum fuisse deventam, sed semper illj verba dubia et incerta fuisse data etc. et tandem plane denegatam.

De rege Poloniae illum etiam quesijsse ex Bekes, eum respondiisse, quod omnem thesaurum suum principi suo testamento legasset, et quod libenter illi regnj successionem traderet, sed cum ea res ex arbitrio et voluntate regnicolarum stet, tamen suam illj vocem legaturum et promoturum rem apud regnicolas, quoad fierj posset, archiducem Ferdinandum nolle Polonos, archiducem Carolum vocarj ad regnum Austriae, neque maiorem spem pro principe suo adhuc apparere Bekes quoque cum a nuncio esset quesitus, an in ista tractatione pacis statim progredj et concludere vellent, respondiisse quod statim nobiscum concludere optarent, cum illj quoque obiectum fuisset, quare priorem pacem non servassent et ita tot malo-

rum causam praebuissent, respondit omnia ex isto profecta, quod voluissemus arces et ciuitates et consiliarios caesariae maiestati manifesto juramento obligarj, quod illj propter metum et periculum Turcarum et illis invitis prestare nullo modo potuissent.

Quod sibi nuncio videretur illos in praesentj tractatione non tam vrgere aliquorum locorum restitutionem, quam vt locus aliquis in Bohemia principj Transilvano assignaretur.

De caetero non bene illis cum Turcis iam conuenire, nam bassam Temesiensem valde cupere, vt vicina castella et ipsum quoque Varadinum in Turcorum potestatem cedant.

Nota.

Superiora iussus Senaschj a Bekes mihi nunciare, sed post multorum dierum colloquia et conuersationes, in quibus a principio Bekes multas difficultates movit super hac tractatione pacis, allegando quomodo princeps suus parum suae maiestati confidere posset, maxime cum in isto bello non paruas iniurias illj intulerit. Deinde etiam antea nunquam cum suo principe sinceriter actum esse, semper hoc cupiuisse Germanos, vt illj etiam vitam et regnum adimerent, de matrimonio cum sorore sacratissimae maiestatis fraudulenta tantum verba intervenisse, vt eo magis detineretur et deciperetur princeps suus. Deinde apparere caesaream maiestatem male esse animatam erga totam nationem Vngaricam, Germanos illam deletam cupere, suam maiestatem nihil beneficij conferre in optime meritos, quod erga illis boni sperandum sit, Senaschj vero excusasse et iustificasse partes suae maiestatis meliorj modo quo potuerit, tandem Bekes confidentius cum illo cepisse agere, et supra dicto modo super tractatione pacis se aperuisse etc. semper adjiciens, modo confidere suae maiestati possent, principem suum facile ad omnia equa et digna inductum irj.

De conuentu principis suj cum demortuo Turcarum jmperatore hec retulit Bekes, tulisse illum maxima munera. Ad conspectum admissum presentibus supremo tantum vezirio et interprete salutatum filium laudasse, quod venisset, quid peteretur, respondiisse se cupiuisse conspectum suum videre, cum et grandeus iam est, et ipso quoque morbis

conflictaretur, gratias egisse de omnibus beneficijs, illum denuo charum filium appellatum venisse in illius gratiam in Vngariam cum laturum illum statim summis beneficijs, Agriam obsessurj, inde mandata ad omnes Vngaros daturum, quicumque se illj subijcerent, framea sua protecturos, reliquos perdituros, quod reverteretur, extraheret aduentum suorum gentium, caueret sibi a duce Lazaro, dedisse illj munera 4 equorum et inter illos vnum ornatum.

Hátára jegyezve: Relation Eins Edelmans Senaschj Steffan, den der Forgasch vf des Bekes Hochzeit geschickt hat. Der Bekes aber hat darumb dise vertrauliche handlung vnd vnderredung mit jme gepflogen das sij von jugent auf ein andern bekant vnd mit einander erzogen sein worden, so weit der Forgasch durch anmanung bej dem Bekes zur fridshandlung auch etwas vrsach dazu geben haben.

(Eredeti fogalmazvány a bécsi cs. titkos levéltárban)

KAZINCZY FERENCZ EREDETI LEVELEIBŐL.

(1786—1831.)

Közlő: K. Papp Miklós.

VII.

Cs. k. Kamarás, nagyméltóságu báró Wesselényi Miklós Urhoz ő Nagyságához.

Tisztelt barátom!

Ismét eltűnt előlem az a nyugtalanul várt szerencse, hogy megláthassalak. Meg nem tudnám magamnak bocsátani, ha hiú okok által vonattattam volna el ezen szerencsétől; de Sophiem betegeskedése s közelítő lebetegedése, melly miatt holnap reggel indulok Kázmérba, nem engedték máskép. Augustusnak első két hetiben, ha meg nem csalta a számlálás, anya lesz. Az ő kezéből vévén a kis képet, atyja és anyja jelenlétében ágya lábainál meleg szivvel beszéltem Rólad, nagylelkű férfi, kit minden tisztelőid közt senki sem ítélhet meg jobban a te nagyságod szerint mint én! mert emlékezem poklomra. Akkor támadt magában az

én életem angyalában az a gondolat, az a kívánság, hogy gyermekünknek Te és a TE élted angyala kérettesetek meg kereszt-szüléjének; s a Sophie atyja és anyja, kik igen jól emlékeznek arra, hogy látásodhoz szerencséjék volt, javallották a gondolatot, én pedig kevélyen ragadtam meg, s imhol vagyok megtenni a kérést. Szenvedd meg, nagylelkű barátom, hogy Emil vagy Iphigenie atyjának nevezhessen Tégedet, s a Te lelked s tisztelt hitvesed lelke ébresztgessék gyermekemet, ha majd a Ti nagy voltokat ismerhetni fogja, nyomdokaitokat követni.

Septembernek elején Nálad leszek, ha nem tudom mint esküdnének is ellenem viszés csillagzataim. Élj szerencsésen és méltóztasd továbbá is barátságos emlékezetedre

Ér-Semlyén 30. Jul. 1805.

leghivebb tisztelődet

KAZINCZY FERENCZET.

Külczim: Illustrissimo Domino, Domino Nicolao Lib. Baroni Wesselényi de Hadad. S. C. et R. Apost. Majestatis Camerario et Incl. Comitatus Szolnok Mediocris Supremo Comiti. Domino humillime colendissimo.

Debreczen, Somlyó,

Zsibó.

VIII.

Nagyméltóságu báróné,
különös tiszteletű asszonyom!

Sophie tegnap reggel engem egy szép alaku leány gyermek atyjává teve, kit Nagyságodnak és nagylelkű férjének nevében ma a mi igen becses barátnénk, méltóságos báró Splényi Magdolna kisasszony karjain Iphigenia nevezet alatt kereszteltettem meg. Nem hagyhatok gyermekemnek s általa maradékimnak becsesb adományt, mint azoknak emlékezeteket, a kiknek nevek őket virtusra s haza s igazság szeretetére ébresztheti. Ez ragadott engem arra a merészségre s kevélykedésre, hogy Nagyságodat s azt a nagy férfit kérjem kereszt-szüléjének, a ki a Nagyságod jobbát megérdemlette és a ki olly világos jeleit adja annak, hogy Nagyságodnak ismeri egész becsét. Ez ösztönözött arra is, hogy itt nem másnak karjain nyujtassam a

keresztvíz alá, hanem a generalis s abaujvármegyei főispán báró Orczy Lőrincz unokáján, a ki elég nagylelkűséggel birt páratlanul maradni, hogy árván maradt leánytestvéreit nevelhesse, és a ki mind lelkének culturája, mind erkölcsének feddhetetlensége s érzéseinek nemességek által minden jóknak tiszteletét megnyerte. Engedjen meg tehát Nagyságod merészségemnek, s ebben is nézze egyedül azon szent tisztelet bizonyosságát, melylyel tündöklő személye eránt viseltetem.

Maradok alázatos hiv tisztelettel

Nagyságodnak

Kázmér, 9-d. Aug. 1805.

alázatos szolgálója
KAZINCZY FERENCZ.

Tisztelt nagy barátom!

E napokban vettem levelét a rézmet-szőnek. Biztat, hogy még e hónapban fogom munkájának próbanyomásait venni. Ha szavát állja, Septembernek első napjaiban magam viszem meg azt mutatóban, hogyha hibás valami részében, megigazithassa. Addig fogadd elhalhatatlan tiszteletemnek megújított bizonyosságát. Éljen szerencsésen! A virtus jutalmaztatója dicsóitse meg magát benned és tégedet a virtusnak újabb meg újabb jelenségeiben!

örökös tisztelőd
KAZINCZY FERENCZ.

Külczi m: d' Er-Semlyén, à Madame
Madame la Baronne de Wesselényi, née Da-
me de Cserey.

per Somlyó,

Zilah

'Sibó.

IX.

Nagyméltóságú Báró cs. k. Kamarás Ur!
különös tiszteletű nagylelkű barátom!

Tartván, hogy Nagyságodhoz későcskén jutnak el a hírek, mellyekkel Debreczön és a mi tájkunk eltölt: tollhoz nyulok, és a mi, mint egy csudálatos álom káprázolatjai, zavarosan fejembe lökődik, papirosra öntöm. Csuda-e, ha illy dolgok, illy váratlan, ked-

vetlen, rettentő esetek előadása csuda módra beszéltetnek?

Az az ember, a kinek Nagyságod a maga szent buzgóságú beszédében october 4-d. 1804. bukást és vészélyt kívánt, Bécsben van, és a Nagy Károly székében ülő fejedelmünknek azzal insultált, hogy oda érven mindjárt bált ada, és a bavarai választó fejedelmet, a ki hazája és hazájának feje ellen fegyvert rántott, Bécsben megvendéglette. — Közelgetvén az ellenség az Austriai Monarchia Capitalisához, felséges Urunk, mint méltó maradéka a nagy Thereziának, legkedvesebb magzatját, a korona örökösét hiv magyarjainak kebelekre hozta és nékik védelmekbe ajánlotta; s a mi kedves nemzetünk ismét azt a szent hűséget fogadta, a mellyet M. Therézia eránt teljesített. Felséges Urunk más nap Olmüczba indult 4 hintón, az elsőben maga ült a császárnéval s közben ült a legidősb leánymagzatjok; a kormányt pedig a mi kedves Palatinusunk vette által, maga mellé vévén Consiliariusoknak 4 mágnást és 4 nemest. 1) Gróf Brunszvik Józsefet, 2) Gróf Majláthot, 3) Gróf Haller Józsefet, 4) (nem tudta megnevezni Senator Simonfi, a ki Posonyból érkezék). A nemesek közül 1) volt septemviralista Bezerédit, 2) consiliarius Majthényi Lászlót, 3) Vay József, 4) Péchy Imrét. Ezek Budán a palatinus körül vannak és a környülállások szerint consulálgatnak. Colossalis érdemű nagy és jó emberek!

A palatinus bajuszt nevelt. — A Rendek a Diaetán megnehezteltek, hogy az ő oblatumok ollyformán vétetett stylusba, hogy mivel azt ő felsége ez s amaz törvény erejéhez képest úgy is parancsolhatta. Erre felszólalt valaki, hogy az a statusoknak nehezen esik, hogy a mit ők nem tartozásképen, hanem hűségéből cselekedtek, és a mit nékik parancsolni nem lehetett, a Cancellaria így szedte stylusba, s azt kívánták, hogy az ő stylusok meg ne változtassék s úgy menjen articulusha a mint ők' rendelték. Osztán nem csak adni kell, hanem venni is; kéri tehát ő felségét, hogy 1) a magyar nyelv legyen a közdolgok folyásának nyelve, ez resolvítatott, és épen ma hallom, hogy a szabolcsi gyűlésen a Ltle. Consil.

parancsolatai már magyarul concipiálva publicáltattak. 2) hogy anonyma delatio ne acceptáltassék; s 3) minden delatióban a delator megneveztessék a delatusnak, és a delatio in extenso közöltessék vele. 4) hogy ne alacsony rendű ember legyen investigáló commissarius, hanem vármegyében a főispán, a főispán felett pedig Báró Regni. 5) hogy executión ne kezdettessék az investigatio, mint Szathmárban és Zemplénben esett. Itt megszólala Kende, a szathmári viceispán és követ, hogy az nincs úgy: de letorkoltatott.

B. Vay Miklós, a ki jelen sem vala és még meg nem jött Bádenből az ipjától, Brigadéros Generalisnak denomináltatott. Rhédey Oberster lesz. Szentkereszti Distr. Gener.

Mondják, hogy Generalis Mack capitulálván, midőn capitulatiója a felséges császárnak kezébe ment, visszaküldötte, hogy ő olly emberrel nem capitulál. E szerint herczeg Lichtenstein subscribálta a capitulatiót. Azután Mackot maga elibe hivatta és vele szörnyű módra bánt. Sokkal enyhébb módon, de csakugyan nem szépen bánt más 13 elfogott Generalisainkkal is.

Az erdélyi cancellária vagy Bécsben vagy N.-Váradon fog helyt fogni a dolog kimenetelig.

Irtóztató csapás ez a mi monarchiánkon. Hazánktól ugyan az Isten elfordítja az ellenségnek ide jövetelét, mert mi szüksége volna neki ide jönni Bécsben benn lévén? de hazánk a monarchiával elválaszthatatlanul lévén öszvekötvé: a jó, mint a rossz közöttök.

Nincs időm többet írni, s mig ezt irtam, egynehány vendég félbenszakasztatta az írást velem. Mentsen ki Nagyságod rendeletlen írásomért. A méltóságos bárónét a legszivesb tisztelettel tisztelem, a méltóságos urfi még illy sietve sem kerüli el igen érzékeny emlékezésemet. Ajánlom magamat nagytekintetű kegyességeibe s maradok

Nagyságodnak

Debreczen 19. Novembr. 1805.

alázatos hiv tisztelője
KAZINCZY FERENCZ.

A Czindery elküldetése felfordult és talán ez eránt is lett rendelés. Bi-

zonyost felőle mondani nem tudott az az ember, a kitől az itt elvont sort hallottam.

Ezen levelemet méltóztassék Nagyságod méltóságos Cserey Farkas ural közleni.

Külczim: de Debrecin. à Monsieur
Monsieur Niclas Baron de Wesselényi de
Hadad. Chambellan de Sa Majesté Imperial
et Imperiale Royale Apostolique
per Somlyó, à

Zsibó.

LEVÉLTÁRI APRÓSÁGOK.

Közli: Doby Antal.

I.

Nagy Mihályi Sándor hűséget esküszik I. Ferdinánd királynak.

„En Nagymihalij Sándor eskuzem az elo Istennek és az telles Zent haromsagra, hogj en Urunk ew felsegenek Ferdinandus Magarij kijralnak hijw lezek mynd az my warunkal nagmyhalal egetemben mijnd az egijeb Jambor ijgaz hijweij ew felsegenek. es az atyafiaknak walakyknek az Warba mostan rezek vagyon hijw lezek es ew tulok az Warat sem titkon sem nyilván semmy okkal el nem ijdeghenijtem sem el nem zakaztom Isten engem ujij(segellijen.

Kivül: Forma Juramenti Nagmijhalij-ensis.

II.

Magyar konventio levél a 17-ik századból.

„Anno 1659. 1. mensis Junyi kezdődik Esztendeje Fő Embér szolgáknak nemzetés. Chernely Pál Uramnak, hat havara lészen fizetise őo kegyelmének készpénz f. 180.

Zab cub. . nro. 60.

Búza cub. . nro. 16.

Artány . . nro. 12.

Bárány . . nro. 12.

Ruházattára nyolcz sing Gránát, Roka-hát avagy máll béllés, szolgajinak nyers prebendejok avagy konyháról Etelek, két Lovas Legényenek utain czipója, Lörjök avagy Serek, Lovainak széna nyalabbal.

Gróf HOMONNAY GYÖRGY m.k.
(P.H.)

III.

Egy adat a Maria Therezia korabeli elkorcsosult magyar irodalomhoz.

„Presentium per vigorem recognoskallyuk hogy die et Anno ab infra datum requirálván benminket Nemes Szathmár Vármegyében situált Gyarmat nevő Oppidumban residealó Nemzetes Csató Janos Uram Predecessorunknak mint expenalija néhai Sándor az előtt pedig János, Adam, Christóf és Csató Gáspár Uramik mint legitimus successora közöttünk tett vala illyen Traditionalis Deductiot, hogy tudniillik az édes atya néhai Csató Sándor Uram ami igaz királyi Donatarius Csatófalvi Csató Predecessorunknak nemes familiájából Tempore revolutionis Rakocziáne aberált volna kinek is descriptiójából per eundem facti az expenalit Prede-

cessort recegnoskallyuk ha magát előttünk ex minoribus Documentis clarifikállya, tehát tölle való vérségünket nem revocáljuk, mert még az édes Atyánk T. Csató Gáspár Uram meghagyta halála előtt egy kevéssel ha ennek fent nevezett ötsémnek maradéka megkeres beneteket meg ne tagadjátok, mert igaz veretek, a kiről is bona fide attestálljuk recognoskallyuk igaz vér szerénti való Atyánkfiának lenni az ide alább megirt Uri személyek előtt Tekintetes Bogardy György Ur és nemzetes Lövey Sigmond Uramik praesentiájokban. Possesione Forgolány (Ugocsa m.) Die 26. octobris 1755. Csató Gáspár Uramnak megmaradot Árva Leanyai

(P.H.) CSATÓ MÁRIA ÉS SUSÁNA kezek kereszt vonása és pecséttyek.“

EGY UTI NAPLÓ.

(1815—1817.)

Közlő: K. Papp Miklós.

1816.

Martius.

(Folytatás)

11. Délelőtt leczkékét hallgattam itt Lipsiában az Theologiában. A professorokat, a kiket hallgattam, szeretem, de a deákok fellette bolond kevélyek.

— Délután 2 óraker kiindultam Lipsiából Hála felé és 4 óraker már a prussiai Granitzra érkeztem. A legelső falu itt Skaiditz, melly már Prussiához tartozik. Itt megháltam.

Jegyzés Saxoniáról. Igen gyönyörű, és termékenynek is látszik, kivált Dresda vidéke igen szép, a körülötte lévő Pirna, Pilsen, Königstein és más szép városokkal együtt. Kár, hogy ezt a szép tartományt az 1814-i békesség úgy körülnyirta. Denique annál kevesebb baja van a királynak.

Prussia.

12. Kugelsdorfon és Aranbergen keresztülmentvén délre megérkeztem Lützenbe, véghetetlen nagy síkság van körülötte. E mellett 4 hársfák között láttam egy faragatlan követ, mellyen ez az irás:

Gustaw Adolf König von Schweden Viel hier im Kampfe für Geistes Freyheit.

am 7-ten Novemb. 1632.

Más oldalán:

G. A. 1632.

Estvére megérkeztem Hálába, melly egy kis város és akademia van benne. Mindössze 600 deákok tanulnak itten.

13. Egész nap Hálában mulatván leczkékét hallgattam a Theologiai Facultasban Nimayer, Gesenius, Knap és más a catalogusomban megjegyzett professorokat. Megjártam a Waisen Haust is, mellynek hátulsó része az akademia. Inscriptiója belől ez:

Fremdlingt was du erblickt
 Hat Glaube und Liebe vollendet.
 Ehre des Stiftendes Geist
 Glaubend und liebend wie er.

14. Kiindultam Hálából és az Anhalt Bernburgi Herczegségen, mellynek fővárosában Bernburgban ebédeltem, keresztülmenvén, estvére érkeztem Magdeburgba, melly igen szép és a legkeményebb várakkal és battériákkal megerősített nagy város az Albis mellett, itt hid is van az Albison.

15. Indultam Magdeburgból az Albison keresztül Brandenburgiába, ebédeltem Nedlitzben és háltam Hohenzarban.

16. Ebédeltem Zizarban és estvére megérkeztem Brandenburgba, melly egy népes város a Havel vize mellett, környéke igen vizes és mocsáros.

17. Indultam Brandenburgból és estvére megérkeztem Potsdamba, ugyancsak a Havel mellé, itt háltam.

18. Dél előtt itt megjártam a Sans Souci-t, melly vagyon egy dombon, csak a föld színén építve és áll 7 szobából. 1-ső a Nagy Fridrich bibliothecája, mellyben ő olvasott, ez egy kerek ház és mind könyvekkel van tele, mellyek mind francia és hadi dolgokra valók. Benne Camin van. Ez az szoba az ő halálától fogva mind egy állapotban van. 2-ik a háló szobája volt, egyéb nincs ebben egy ágynál, melly még most is vetetlen, a mint benne megholt Fridrich. Ezen ágy mellett van egy ablak, mellyen Fridrich halála előtt egy órával kikönyökölvén, a feljövő naphoz így szólott egész megelepedéssel: Ewiges Feuer Balwerde ich dir nachher kommen! 3-ik az ő flautázó szobája, mellyben tulajdon flautáját is láttam és ahhoz való cotáját egy csomóban. 4-ik az audientz szálácska, melly az épületnek éppen a közepén van. 5-ikben lakott a Braunschweigi herczeg. 6-ik volt a Herczeg Jork szobája, a 7-ikben lakott és hált Voltaire.

Ezen épülettel szemben van a kert, melly igen gyönyörűséges. Egy grádicson menvén le jobbra és balra vagynak a virágházak, orangeriák. A kertben mindenfelől a római császároknak és nagy embereknek köből kifaragott képeik állanak. Itt van a Na-

turalien Cabinet is, melly úgy van építve kívülről, mintha csak egymásra hányták volna a köveket.

A Sans Soucitól egy órányira van a Neue Palais, ez is pompás 3 emeletű épület. Ezt megjártván bémentem a városba és felkerestem azt a templomot, a hol a Nagy Fridrich van eltemetve éppen a catedra alatt az apjával együtt. Egy kis kriptában csak ők ketten vagynak benne. Ez a templom a piaczon van és musikális óra van a tornyában. Ezt a ref. templomot építtette volt Fridrich Wilhelm illy feljülirással:

Anno. Friedrich Wilhelm. 1735.

König in Preusen

hat diesen Thurm nebst der Garnison Kirche erbauen lassen.

Megjártam a királyi Schlossot is, melly éppen a Havel vize mellett van. Tágas udvarán a katonaság minden nap exercirozni szokott. Az épület két emeletű, de pompás és régi oszlopi ékesítik. A theatrum igen szép 3 emeletű épület a canalis mellett. Inscriptiója ez:

Dem Vergnügen den Einwohnern.

Ez nap délben innen kiindultam és 5 órára megérkeztem Berlinbe a Spree mellé.

19. Berlinben legelőször is elmentem 8 órakor az universitásba leczkéré és meghallgattam Schleiermacher a Theologiae leghiresebb professort és Schmalzot. Az universitáson, melly igen pompás 3 emeletű nagy épület, ez az inscriptio: Universitati Litterariae Fridericus Guilhelmus III. Rex Anno MDCCCVIII.

Az universitással éppen szemben van a királyi Reit-Schul. Jobbra a királyi bibliotheca, balra pedig az opera Haus, mellyen ez irás van:

Fridericus Rex Apollini et Musis.

E mellett van a catholicum templom minden harang és torony nélkül. Gyönyörű kerek épület illy inscriptióval:

Friderici Clementiae Hedvigi
 Regis Monumentum

A. M. Quirinus Suv. A ere
 S. R. E. Cord. Praefecit.

Ez nap láttam legelőször a prussus királyt az adjutánsával egy fedetlen szekérben.

20. Ujra leczkéré mentem az univer-

sításba és hallgattam zsidó exegesist, just és medicinát, ezt az utolsót a híres Hufelandtól. 11 órakor hazajöttemben láttam a királyt szekerezni.

Délután sétálván megnéztem az Ingenieur Akademiát, mellyen ez az inscriptio:
Martis et Minervae Alumnis.

MDCCLXXVI.

A brandenburgi Thoron láttam azon két kerekű és 4 lovu vas szekeret, mellyet Napoleon onnan levétetvén 1807-ben elvitt. Akkor ezen szekér, mellyben Bellona állva szárnyakkal jobb kezében egy hosszú paist, mellynek végén egy sas elterjesztett szárnyakkal van adva, balkezével pedig a gyepiót tartja, Scharlottemburg felé állott, mintha kimenne szekerezni Berlinből, most pedig, mintha Párisból repülne haza Berlin felé, áll.

Ugyanezen délután jártam meg a Leipziger Strasseban az astronomiai tornyot. Inscriptiója ez:

Friedrich Wilhelm
Naturae Curiosus.

21. Leczkén voltam az universitásban ecclesiai historián, visszajövéni láttam ujonnan a királyt.

detto. Megjártam a fegyveres házat, melly a király lakó házával szemben van ily inscriptio alatt:

Justitiae Armorum Terrori Hostium
Tutela Suorum et Foederatorum
Fridericus I.

Rex Borussiae P.P.P. Aug. Inv.
Hoc Armamentarium omni Instr. Bell.
Nec non Spolior. Milit.

Ac Trophaeorum Genere Refertum.
A Fundam Extruendum Cur. MDCCVI.

Ez az épület roppant 2 emeletű ház.

detto. Innen elmentem a királyi udvarba, melly 4 contignatio és 2 udvara van s 8 kapuja. Sokkal pompásabb a bécsinél. Az 1-ső kapun ez van:

Haec sunt Friderici Medio Molimina
Bello.

Condidit is Tantam Belligerendo
Domum.

Victori respondet opus, Debebat in
Urbe.

Non aliter Prussus Mors Habitare Sua.

2-ik kapun:

Bello Pomeraniae Anno Aerae Christianae
Profligato MDCCXVI.

Frider. Wilhelm Rex Prussiae El. Br.
Regiam

A Divo Parente Ampliatam Absolvit.
Et utrumque aedificium Porticu Junxit.

3-ik kapun:

Inchoata Perfecta
Anno orbis renovati Anno novi Seculi
CICIDXCIX. Regni Prussici I.

Regiae Quam Pr. O. M. Frid. Elet. Erigi
Ac Subst. Juss. Nov. Faciem.

Idem. Borussiae Rex. Deo Ausp. Ornavit.
A többin nincs.

detto. Estve theatrumba menvén, láttam kiszállani szekereből a Kron Printzet, Friedrich Wilhelmet, Fiedrich Wilhelm Ludwigit és Carl Alexandert, a király 3 gyönyörűséges fiait. Ugyanekkor csakhamar a királyt is uniformisban, a ki előtt nagyon megszegyeltem magamat, hogy ő elébb köszönt nékem, mint én néki.

(Folytatása következik.)

A MAGYAR SZINÉSZET TÖRTÉNETÉHEZ.

Közlő: K. Papp Miklós.

II.

Maros-Vásárhely 11-ik mártius 1871.

Tisztelt Tekintetes Szerkesztő ur!

Meghatva, megindulva olvastam becses sorait, de bámulatos későre jutottak kezemhez, — 6-ikáról szólt a keltezés, én 9-én vettem. Mivel én jelenleg az urbéri törvényszéknél dijnokoskodom 80 xr napi bérért, mi már e hóra nincs utalványozva, de az inneni fölterjesztés következtében a kir. biztosság útján az igazság ügy miniszteriumtól várható, így napom jórendén lekötve van, s mivel mai nap 80 xrből meleg étellel magam s két fiam nem élhetünk, minden vállalatot meg kell kísértenem, hogy a szükségletek özönét lehetőleg kikerülhessem: így oly munkák lévén kezemen, jelesen közíg. büntető perek, melyekkel egy hivatalnok megbízott, (mely körülmény, mint négy szem közé illetékest,

csupán önmentségemre és csakis a Tek. urnak mertem fölhozni), így el valék foglalva ez előbbi vállalattal, mert pontos szoktam lenni, hogy megbízóim bizalmát saját énemmel folytonos kapcsolatban tarthassam.

Igy mára maradt válaszom első darabjának megírása, reggeli 8 és 9 óra közti időre, így ha a hevenyészet miatt a rendet mindenben meg nem tarthatom, — bocsánatot esdek, azonban mennyire lehetett, előttem álló s bonczműtét alá vett becses sorainak rendét lehetőleg megtartani törekszem. De legelőbb a mai napra! Ma van hát mártius 11-ke, melytől vissza 50 évvel 1821-ben a kolozsvári nemzeti színház megnyílt, mint állítattik, mert én a napot biztosan megállítani nem merném: azonban tudom, hogy a megnyitás első estvén a főnemesség Zrinyit, másik közvetlen estvén mi színészek adók Corvinus Mátyást, melyben az első szó nekem jutott István vajda szerepében; a személyzet akkor kicsiny volt: Székely, Székelyné, Pergő Czelestin, Jancsó, a híres comicus, ifj. Székely, Farkas Jóska a párisi magyar tánczos, Göde kezdő, de bécsi hirben álló ujoncz, részemre a szerepet a csomag nagysága dönté el, melyik nagyobb volt, biztak, hogy megtanulom, nem is csalódtak. Vásárhelyi kezdő vén ember, Simonfi diszitó s festő, híres buta Janó a Schiller után szerkeztett vashámori küldetésben, s Gilyén Sándor sugó, a bor termések hódító Nagy Sándora; a nők Simén Biri, Néb Mária, Ungar Teréz Székelyné nővére, Hajósné, már akkor is a legrégebb korszak vagy oskola ivadéka, később Székely Zsuzsika Székely nővére és Vásárhelyiné, tábornok Scharlaktól, hol szobaleány volt, vette el férje.

E színházi idény alatt a társulatot az országos szini választmány nevében Nagy Lázár ur mint jóálló igazgató tartotta szük fizetésekben, nekem volt havonként 50 váltó ftom; a társulat azonban havi fizetését ez idény alatt kétszeresen is kikereste, hogy a többlet hova lett? arról hallgat az irás, én valamit tudok ez ügyről is, de ezt más időre tartom fönn.

Ez idénynek új darabjai közül emlékezem a Monbelli grófokra, a d' Le Epée ab-

bás süketnéma árvájára, később mások is juthatnak emlékembe, de mostani tiszteletteljes tudósításomat már is elkésettnek látom.

Azon nyáron künn valánk ugynevezett excursióban Nagy-Bányán, Máramaros-Szigeten és Szathmáron, honnan miután szabad pályánkat az igazgatók Székely s Czelestin zsebeik javára megfutottuk, behivatánk Kolozsvárra, hol már Nagy Lázár ur egyedül saját felelősségére szerződtette a tagokat. Ez évben halt el a nagy Bánffü György, kinek halálát a nagy tanár és mint monotom is híres és ritka szónok Szilágyi Ferencz szónoklatával örökíté, mely így kezdődött „Hullanak az erősek, hullanak Jeruzsálem a te öregeid, kik a népnek törvényt tettek sat.“

Begyült a társulat Kolozsvárra, már ekkor szerződtettek „Udvarhelyi és neje Juhász Juli, Páli Elek s neje Ecsedi Jozéfa, Éder, comicus és cselszövő, rövid próbát tettek a kolozsvári kis Török comicus, M. vásárhelyi kir. táb. irnok Farczádi és Eránosz nevű, ki utóbbi egész életére színész is maradt, s midőn később társulatom tagja volt, egy asztalosnak firneissát salátájára felhasználta, de ez a comical események közé illő. Ez évben Kis Juli a csalogány hangu is szerződtetett, nemkülömben Elekes nevű kezdő, volt táblai irnok, ki csakugyan el is vette.

Ily szerkezetű társulattal a nyári idényre excursióba menénk, előbb N.-Enyedre az oskolai közvizsgák idejére, a megyeháznál a teremben tartattak előadásaink, Napoleont a megye udvarán lóháton adtuk, e látványos semmi darab azon váltó pénzben, mely akkor volt forgalomban s a jeleninél több becsü volt, 1500 ftot adott be egy délután. Velünk volt Nagy Lázár urnak praefectusa és számtartója, ellenőrök voltak Czelestin és Udvarhelyi; pénzszüret volt, de én csakis 50 ftomon kinlódtam.

Itt maga Nagy Lázár ur is bemutatta magát, s mintegy 4000 ft készletet praefectusától elvitt, hogy Bécsbe utazhassék.

Enyedről K.-Fehérvárra mentünk, hol a Cziriék tanácsos új épületeiben adtuk hártalanul jövedelmező előadásainkat.

Innen mentünk N.-Szebenbe a megye által rendelt előfogatokkal, utlevelünk a fő-

kormányszéktől volt. Ott a színházban játszószánk, nekem kir. tanácsos Cserei adott szálást, élelmet velük egy asztalnál, itt ismerkedtem meg tábornok Schussterrel, Bárá Splényivel, Bárá Gerliczivel. Miután baritonista valék a Scheizi családban Boll Richárdot adtam, egy Szive nevű híres német bassista tanított be újra azaz a coloraturákra, s többször adtuk Vogelnek e jeles művét. Innen Brassóba menénk, hol egy silány német társulat lézengett s bírta a teremtet, mi csak hétfőn és pénteken játszhattunk, de akkor az egymás mellett lévő két terem mindig zsufolva volt, s a rendőség megállította, hogy mennyi jegyet szabad kiadnunk; de még is az oldalterem is örök-ké tele lett a cukrászhoz szándékolt menés czime alatt, s féldíjt fizettek. E kor az Ipsilandi forradalomra esik, 40 ezer embernél több idegen volt Brassóban, a sétatér is szállás volt, én egy padlásszobáért Farkas Józsiával együtt 30 ftot fizettem egy óra; de contractusom kitélvén, nem is léptem föl különben, csak ha a cásza szindarabért 10 frtot, énekes darabért 15 frtot előre nem fizetett, s miután a németeket saját bűnök verte meg, mi nekik adtunk két előadást és személyenkinti segílyt is, a terem mienk maradt, bizonyos százalékot azon ban azután is kellett nekik fizetnünk.

Itt jelenre be kell végeznem, mert még csak piaci sültetemet ettem meg, s 3 óraker föl kell mennem a hivatalhoz: most egyéniségemre vonatkozva pár szót, ezt is pirulva. 1848-ban a Mátyás huszárokhoz mint számvevő tiszt lettem kinevezve, 1849-ben Bem mellett ily minőségben szolgáltam, de igen korán, a vizaknai catastrof után elfogtak 22 tisztársaimmal; — ott veszett mindenem, 2—3 ezer forint érom. Josefstadtbá deportáltattam, honnan félév múlva haza M.-Vásárhelyre eresztettek. Itthon nőmet betegen, szinpadi kellékeimet elpusztulva találtam, s azolta itt vagyok, mert 46 évem és hadügyministeri passusom daczára is, itt besoroztattam, azonban tettelegesen szolgálatra nem használtattam. 15 nap múlva elbocsátottak, mert egy csász. nyílt parancs a 35 éven fö-

lülieket nem besorozhatóknak rendelé. Azolta, mennyi szerepet a színészet körében régen, itt a világban is annyit játszám, első nőm elhalt, második nőm is, de ez utóbbitól két gyermekem maradt, ezeket tartanom kell; voltam minden, jegyző, öszvement, leány nőveldei tanító, ez intézet is megbukott, az az egy pénzügyi nagy hivatalnok neje volt a tanítónó — férjét más helyre tették, s én itt maradtam. Józsa királybíró mellett valék 3 és 1/2 évig segéd, ő meghalt sat. Ezen 80 xr dinoki fizetéshez mult évi aug. 13-án juték. Így elgondolható, hogy szűken vagyok, téli öltönyöm van, de hogy nagy körben megjelenhessek, arra sok hibázik.

A főispán gróf Eszterházi Kálmán urra mint szabadságharczosra a helyszinéről emlékezem, boldogult gr. Mikes Kelemen vezetett a M.-Vásárhelyre érkezett Bem eleibe, miután segédje Bauer őrnagy bejelentett. Térei, Salbekk, Inczédi mind ismertesek voltak előttem, de, mint irám, én csak 22 napig valék szabad.

Ennyi rendnélküli irásban most vevém észre, hogy önéletiratomat nem adhatám végig, mivel idő s tér nem engedi, de jövőre Brassón fogom kezdeni, s a Hollaki directiójára térek, mely alatt a társulat nyomorba sülyedt.

Mi az akkori előadásokat illeti, azokból bekötött czédulák, szinlapok voltak a színház könyvtárában a legrégebb időkig vissza, azok el nem veszhettek, azokon még az én irataim is föllelhetők.

Félhárom délután, indulnom kell, mély tisztelettel kérem a bocsánatot ennyi rap-sodiával az illem ellen tett áthágásomért, de ma majdnem tullelkesülve vagyok, mert 50 évre visszaemlékezni csakugyan még ugy is kedves, ha az ember jelenre már a sorsban egy mostoha anyát örökölt is.

A tisztelt Tek. urnak

alázatos szolgálja
GÖDE ISTVÁN mk.

Jövőre egy pár töredék költészeti darabomat is küldeni fogom, s ha birandom, Josefstadti utam naplóját is átnézés végett.